

סיכון והערכת סיכונים

נראה כי המילה "סיכון" (Risk) מופיעה כמעט בכל תחומי החברה; בחיי היומיום בקרב האזרחים, בתקשורת, בתקשורת ובספרות המקצועית והמדעית. למרות שכיחות השימוש בה, הדרכים בהן משתמשים במילה סיכון מראות כי ישנה הסכמה מועטה בנוגע למשמעותה המדויקת. ההבנה של המושג סיכון היא שונה בין תחומי המחקר השונים, ואין בנמצא הגדרה שלו המקובלת על כולם. עם זאת, לרוב ההגדרות יש מכנה משותף אחד- ההבחנה בין המציאות לבין האפשרות. לכן, ניתן לראות את המושג "סיכון" בתור האפשרות שמצב עניינים לא רצוי יתרחש, כתוצאה של אירועים טבעיים או פעילות אנושית. כלומר, האפשרות שמא פעולות אנושיות, מצבים או אירועים יובילו להשלכות שישפיעו באופן שלילי על דברים שבני אדם מעריכים (Renn & Rohrman, 2000, 13-14). הגדרה פשוטה וקונקרטית יותר לסיכון היא- השילוב של הסבירות להתרחשותו של אירוע והשלכותיו של האירוע (Lark, 2015, 13).

לסיכון, אם כן, יש שני מרכיבים: האפשרות או סבירותו של אירוע, והשפעות או השלכות שליליות של האירוע. "הערכת סיכונים" מתייחסת לאמידת הסיכון על ידי חוקרים ואנשי מקצוע.

תפיסת הסיכון

"תפיסת סיכון" היא במידה רבה המקבילה של הדיוטות- כלומר, הציבור הרחב- להערכת סיכונים מקצועית המבוצעת על ידי מומחים. המושג נטבע לראשונה על ידי פסיכולוגים בשנות ה-1960 כדי לציין את האלמנט הסובייקטיבי בהערכת הסיכון על ידי הדיוטות, בניגוד לזו של מומחים (Slovic, 2000). הוא מתייחס לשיפוט והערכות של אנשים על סכנות שהם (או סביבתם) חשופים או עלולים להיחשף אליהן (Renn & Rohrman, 2000, 14-15). לחלופין, ניתן לתאר כהערכה סובייקטיבית של הסבירות להתרחשות אירוע מסוג מסוים, ועד כמה אנו מודאגים מהשלכותיו. תפיסת-סיכון כוללת הערכת סבירות האירוע והשלכותיו השליליות (Sjöberg, Moen & Rundmo, 2004, 8).

תפיסת הסיכון על ידי הציבור הרחב היא שונה לגמרי מהערכת סיכונים מקצועית על ידי מומחים. סלוביק ועמיתיו (Slovic et al., 2004) טוענים כי מומחים וחוקרים באקדמיה מנתחים את הסיכונים בעולם הסובב אותם באמצעות שימוש בלוגיקה, היגיון ודיון מדעי. מומחים מחשבים את הסבירות להתרחשותו של אירוע, ובוחנים את הידע המדעי אודות ההשלכות הצפויות שלו, לפני שהם מחליטים כיצד עליהם להתמודד עם הסיכון. הציבור הרחב, לעומת זאת, נוטה להסתמך על תחושות בטן בקבלת ההחלטות שלו, ואינו מבצע ניתוח רציונאלי של עלות מול תועלת.

לפי סלוביק ועמיתיו, ישנן שלוש דרכים מרכזיות להתמודד עם תפיסה של סיכון: (1) סיכון כרגשות- תגובה מהירה ואינטואיטיבית לסכנה; (2) סיכון כניתוח- שימוש בלוגיקה, היגיון, דיון וידע מדעי לניהול סיכונים; (3) סיכון כפוליטיקה- כאשר האינסטינקטים שלנו והניתוח המדעי מתנגשים במוחנו (Slovic et al., 2004, 311-322). חברי הציבור משתמשים בעיקר ב"סיכון

כרגשות" כדי להעריך סיכונים, מה שגורם להם לבצע הערכת סיכונים יומיומית באופן אוטומטי ואינסטינקטיבי, ולבסס רבות מהערכותיהם על תחושות בטן. למרות שאנשים משתמשים ברגשות חזקים כגון פחד וזעם כדי לבנות את תפיסת הסיכון, לרוב "הסיכון כרגשות" נשען על רגשות עדינים יותר (Slovic & Peters, 2006, 322-325). תפיסות סיכון הנשענות על תגובות רגשיות הן יעילות יותר, כי הן נוצרות באופן אוטומטי, לרוב ללא צורך בשקילת יתרונות וחסרונות או זכירת דוגמאות רלוונטיות. עם זאת, כשאדם חווה סיכון חדש, למשל איום בטרור אב"כ, עליו לחפש בזיכרונו סיכונים דומים (למשל מחלות מדבקות, פצצה גרעינית) ולהשתמש ברגשות החיוביים או השליליים המשויכים לסיכונים היותר מוכרים האלה (Rogers et al., 2007, 279-288). סביר כי תפיסות סיכון שנוצרו כתוצאה מההכללות כאלה, תהיינה בלתי מדויקות. לפיכך, לבני אדם ישנה נטייה לבצע הערכת-יתר או הערכת-חסר של סיכונים, ויש לכך השלכות-כיוון שהערכות אלה משפיעות בסופו של דבר על ההתנהגות שלהם.

שניים מהגורמים המשפיעים על תפיסת הסיכון הם תחושה של יכולת חיזוי ושליטה. בכמה אסונות, כגון התאונה בכור הגרעיני בצ'רנוביל ורעידת האדמה בלומה-פרייטה שבקליפורניה ב-1989, גם אנשים שלא נפגעו באסון באופן אישי חוו נפילה בנטייה לאופטימיות, הנחשבת כחיונית בשמירה על הבריאות הנפשית. באופן דומה, אנשים שהיו קרובים לנזק של סופת טורנדו גדולה אך לא הושפעו ממנה באופן ישיר, חוו ירידה משמעותית בנטייה להגנה-עצמית, עלייה במחשבות לא נשלטות על סופות עתידיות, תחושות של חוסר-שליטה, פגיעות-אישית, חרדה ודיכאון (Weinstein et al., 2000).

דוגמא נוספת להערכת-יתר של סיכון היא המתקפה בנגיף האנתרקס על ארצות הברית ב-2001. המתקפה יצרה תבהלה ציבורית ואנשים רבים האמינו כי הם נחשפו לנגיף, בעוד שלמעשה הם לא היו בקשר כלשהו עם הנבגים (North et al., 2009). ככל הנראה, אנשים אלה הפריזו בהערכת הסיכון לבריאותם-מה שגרם לרמות גבוהות של חרדה עקב המתקפה.

בורנס וסלוביק השוו את תפיסת הסיכון והתנהגותו הצפויה בכמה תרחישי איום שונים. הם מצאו כי: (1) יש יותר דאגה בציבור מפני התקפות טרור מאשר מפני תאונות; (2) יש יותר דאגה מפני מחלות מדבקות מאשר מפני הפצצות (למשל פיגוע באמצעות פצצה); (3) השימוש בהתאבדות עם מניע מפורש להפיץ פחד מגביר את תפיסת הסיכון (Burns & Slovic, 2009).

פול סלוביק בספרו אודות תפיסת הסיכון (Slovic, 2000) דן בתועלתה של הגישה הפסיכומטרית למדידת התפיסה הציבורית של סיכון. הגישה הפסיכומטרית היא מסגרת תיאורטית, המניחה שסיכון מוגדר באופן סובייקטיבי על ידי אנשים שעלולים להיות מושפעים ממגוון רחב של גורמים פסיכולוגיים, חברתיים, מוסדיים ותרבותיים. הגישה מניחה כי לרבים מגורמים אלה ניתן לבצע כימות ומידול, על מנת לבחון את תגובתם של אנשים וחברות לסכנות עמן הם מתמודדים (Slovic, 2000, xxiii). סלוביק מתייחס לגישה הפסיכומטרית כאל אסטרטגיה למחקר סיכון נתפס, על ידי פיתוח סיווגים של סכנות היכולים לשמש כדי להבין ולחזות תגובות אנושיות. במסגרת הגישה, אנשים מבצעים הערכות כמותניות בנוגע לרמת הסיכון הנוכחית והרצויה של מגוון איומים (Slovic, 2000, 222).